

Hvad skal vi med Auschwitz?

I morgen markerer Danmark for sjette år i træk Auschwitz-dagen – en mærkedag for holocaust og andre folkedrab. Kan vi overhovedet lære af fortiden, eller er der efterhånden blot tale om ren og skær underholdning?

Den tidligere koncentrations- og udryddelseslejr Auschwitz-Birkenau i det sydlige Polen var nazisternes største lejr. Det anslås, at der alene i Auschwitz-komplekset omkom cirka 1,1 millioner mennesker i perioden 1940-1945.

Dele af lejren har siden 1947 fungeret som museum, og stedet besøges årligt af rundt regnet 500.000 mennesker. De kommer alle af en årsag, men hvad får de med sig? Museet selv har en ambition om, at de besøgende skal lære om og af stedets historie og især de yngre generationer er i fokus.

Men er det overhovedet muligt at bruge Auschwitz som udgangspunkt for at lære om og af historien?

Det er tvivlsomt, om de mange besøgende – unge som gamle – reelt lærer noget og tilføres ny viden om Auschwitz ved at besøge den tidligere lejr. Flere indikatorer peger i retning af, at der frem for alt er tale om en emotionel oplevelse, der ikke i nævneværdig grad efterlader sig nogen egentlig historisk og faktuel viden om stedet.

I den henseende er andre lærings- og formidlingsmæssige tiltag, som for eksempel den undervisningsindsats, der foregår i forbindelse med den danske Auschwitz-dag, uden tvivl langt mere effektive end et besøg i Auschwitz.

En undersøgelse foretaget i 2000 af Auschwitz-museet selv konkluderer eksempelvis, at den faktiske viden om det, der skete i lejren, gør mindst indtryk og kun kortvarigt forbliver i den besøgendes erindring. Undersøgelsen konkluderer ligeledes, at det er lejrens materielle dimension og selve oplevelsen af at være på stedet, der gør det største indtryk og efterlader sig de dybeste spor i erindringen.

En række interview med danske besøgende, som jeg foretog i efteråret 2006, peger i samme retning. Alle giver udtryk for, at besøget har haft stor betydning for deres opfattelse af stedet, og at det at være der er med til at levendegøre den viden, de allerede havde på forhånd og give den en ekstra dimension: ”Det er ikke nok at læse, høre om stedet og se film. Man skal ned og være der, så man har fornemmelsen af at stå midt i historien, midt i det, der har passeret engang, på gerningsstedet.” Det er derimod de færreste, der siger, at det har givet dem ny historisk viden om stedet.

Set i et læringsmæssigt perspektiv, hvor formålet er at få ny historisk viden, kan et besøg på stedet altså ikke stå alene. Men er det ensbetydende med, at der blot er tale om underholdning?

Når en pige på 15, som jeg interviewede, for eksempel giver udtryk for, at gaskammeret i Auschwitz var en skuffelse, fordi hun havde ”forventet noget meget mere vildt.” Eller når en anden 15-årig pige siger, at hun ikke kunne forestille sig, hvordan der var, fordi de mennesker, hun havde set stå langs lejrens hegn i en film, ”jo ikke stod der nu.” Ja, så kan man rent faktisk godt

foranlediges til at tro, at et besøg i Auschwitz mest af alt handler om at få et godt gys og blive forfærdet over, hvor ondt og grusomt mennesket kan være. Akkurat på samme måde som når vi går i biografen for på én og samme tid at forfærdes og glædes over gysset og grusomheden i en veldrejet thriller eller gysersfilm.

Spørgsmålet om, hvorvidt der blot er tale om underholdning, kan dog også anskues fra en anden vinkel. For behøver det at lære om historien ene og alene at dreje sig om at få tilført faktisk viden? Eller kunne man forestille sig, at den faktuelle dimension med fordel kunne suppleres af en emotionel? Og at det, som vi har en tendens til at betegne som ren og skær underholdning, i virkeligheden handler om at opnå emotionel viden om fortiden? I tilfældet folkedrab (og sikkert også i andre tilfælde) er svaret ja.

I mange andre sammenhænge er det helt normalt at fremhæve egenskaber som social intelligens, empati og indlevelse. Når det kommer til formidlingen af fortiden, reduceres meget komplekse problemstillinger imidlertid ofte til alene at være et spørgsmål om fakta og håndgribelig viden. Men netop i tilfældet folkedrab, der rummer så mange ufattelige aspekter, kan den emotionelle oplevelse og det at besøge et sted som Auschwitz være af stor betydning for den enkeltes evne til at opnå viden om og indsigt i fortiden. I den henseende er det af stor betydning at kunne besøge de tidligere koncentrations- og udryddelseslejre, der er placeret rundt omkring i Europa – så det er det, vi skal med Auschwitz.

Et besøg i den tidligere lejr kan eksempelvis bidrage med en bedre fornemmelse for omfanget af de forbrydelser, som nazisterne begik i Auschwitz. ”Der omkom cirka 1,1 millioner mennesker i Auschwitz.” En sådan oplysning er en abstrakt størrelse, som det kan være overordentlig svært at forholde sig til – hvad enten man sidder i sin dagligstue eller er på besøg i den tidligere lejr. Men når man står i Birkenau (en del af Auschwitz-komplekset) og ser ud over det enorme område, der dækker cirka 1,4 kvadratkilometer, får man en fornemmelse af, hvor stor lejren rent faktisk var, hvilket kan være med til at anskueliggøre, hvad det vil sige, at 1,1 millioner mennesker omkom.

Så vidt så godt: Det at lære om historien kan ikke nødvendigvis reduceres til fakta og håndgribelig viden, men kan også rumme en emotionel og mere stemningsbetonet dimension.

Som historiker er jeg (og må nødvendigvis være) af den overbevisning, at det er vigtigt at formidle, fortælle og fastholde historien om Auschwitz og om Holocaust. Men set i relation til folkedrab må jeg samtidig indrømme, at jeg af og til kan blive ramt af en vis pessimisme, når det kommer til spørgsmålet om, hvordan det at lære om fortiden også har en effekt i forhold til at lære af den.

Flokkene om, at vi skal kende vores fortid for at kende os selv, og at vi skal lære af historien, klinger af og til lidt hult, når talen falder på folkedrab. Trods læren fra Holocaust (og andre senere folkedrab) er det for eksempel ikke lykkedes det internationale samfund at forhindre nye folkedrab. Der udvises end ikke beslutsomhed i situationer, hvor man står over for et forestående eller igangværende folkedrab, som nu i Darfur. Konklusionen må være, at set i stor skala kan det være overordentligt svært at lære af historien og bruge denne lære konstruktivt og fremadrettet.

Anskues problemstillingen derimod i mindre skala, er der givetvis grund til at være mere optimistisk. For hvis et folkedrab og dets efterladenskaber – som for eksempel Auschwitz – kan være med til at øge vores bevidsthed omkring fænomener som racisme og ekstremisme og vise os, hvor galt det kan gå, er det så ikke godt nok?

Svaret på dette spørgsmål må være: Jo, men på én betingelse. Vi skal indse, at det er sket siden og kan ske igen – folkedrab og andre forbrydelser mod menneskeheden har fundet og finder sted. Vi må derfor ikke nøjes med at lade os underholde af gysset og forfærdelsen for derefter at skyde fænomenet fra os og bortforklare dets tilstedeværelse med, at det var dengang – nu er vi blevet klogere, og vi lever i en demokratisk verden, hvor den slags ikke kan ske. For det er ikke tilfældet.

Hvis vi når til den erkendelse, kan det måske lykkes at bruge historien konstruktivt til at bekæmpe vor tids racisme og ekstremisme. Hvad enten det drejer sig om den, som vi dagligt støder på, eller den, som finder sted rundt omkring i verden.

I den forbindelse vil jeg kort vende tilbage til den tidligere lejr Auschwitz og den forestående mindededag af samme navn – Auschwitz-dag den 27. januar. Netop et sådant sted og en sådan dag kan være med til at bevidstgøre os alle om, at det kan ske og er sket igen. For kampen mod disse forbrydelser er ikke slut.

Anne Wæhrens er cand.mag. i historie og workshopleder på Auschwitz-dag 2008. Hun har skrevet specialet ”Auschwitz-Birkenau: Erindringssted og turistattraktion” og har udarbejdet en række artikler om Auschwitz til www.folkedrab.dk.